

УДК:377.36

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

© М. В. Лузан, аспірантка, Інститут проблем
виховання НАПН, Київ, Україна

В статті обосновується необхідність активізації професійного самоопределення старшокласників в процесі технологічної підготовки і розглядається рівень сформованості самооцінки і притязання у учнів старшого шкільного віку на констатуючому етапі наукового дослідження.

The article highlights the necessity of activation of senior high school students' professional self-determination in the process of technological preparation and discloses the formed level of self-appraisal and solicitations of senior pupils on the constitutive stage of research.

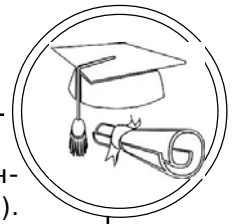
Зростання у сучасних умовах економічних перетворень в Україні вимог до виконавців професійних обов'язків на будь-якому робочому місці і в усіх сферах економічного господарювання актуалізує проблему професійного самовизначення старшокласників, оскільки для успішного виконання фахівцем таких зростаючих вимог є правильною обраною майбутньої професії дитиною ще зі школи.

Зазначимо, результатами досліджень вітчизняних вчених (К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, І. Бех, О. Кононко, Н. Коломинський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, К. Платонов, Б. Федоришин), свідчать про достатню внутрішню готовність переважної частини випускників школи для усвідомленого й самостійного входження в майбутнє доросле життя. До показників такої готов-

ності належить самооцінка й професійні домагання учнів старшого шкільного віку. Доведено (Л. Божович, Б. Зейгарник, Б. Братусь), ефективність названого нами вище процесу визначається сформованістю самооцінки особистості, стійкістю й гармонійністю її будови, адекватним рівнем професійних домагань.

Саме тому метою даного дослідження є обґрунтування необхідності активізації професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки.

Дослідження професійних домагань особистості і їхньої адекватної самооцінки вже не одне десятиліття перебуває в центрі уваги вітчизняних і закордонних вчених. Зокрема, теоретико-методологічне обґрунтування поняття «соціальні й професійні домагання особис-

тості» здійснено в працях К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, Г. Костюка, А. Леонт'єва, В. Мерліна, В. М'ясищева, С. Рубинштейна, К. Платонова. Вітчизняними дослідниками доведено, що професійні домагання і їх самооцінка є складовими структури самосвідомості особистості, які представляють «Я-образ» соціального, життєвого й професійного самовизначення суб'єкта.

На важливості дослідження самооцінки й домагань особистості у її розвитку наголошує відомий фахівець у галузі виховання І. Бех. Зокрема, характеризуючи особливості підліткового віку вчений доводить, що підліток обирає для себе «еталон дорослого», через який він сприймає й оцінює себе, але який, однак, не завжди відповідає справжнім його можливостям. В результаті самооцінка підлітка часто коливається, вона нестійка і переважно неадекватна. Підліток або недооцінює, або, навпаки, переоцінює себе: рівень його домагань часто не відповідає рівню фактичних досягнень. Поведінка, яка регулюється подібною самооцінкою, може призвести до конфлікту з оточуючими. [2, С. 119].

Професійні домагання учнівської молоді вивчаються також сучасними дослідниками проблем шкільної профорієнтації (В. Маркіна, М. Пряжников, В. Сидоренко, В. Синявський), які розглядають їх у безпосередньому взаємозв'язку із внутрішніми механізмами активізації професійного самовизначення

старшокласника (самопізнанням та самовдосконаленням). Самооцінка й професійні домагання, стверджують науковці, лежить в основі побудови програми входження дитини в майбутнє професійне середовище.

В цілому професійні домагання старшокласника та їх відповідна самооцінка є результатом професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці. Їх сформованість є якісною характеристикою здійсненого дитиною усвідомленого вибору майбутньої професії на основі інтересів і потреб особистості і з урахуванням вимог професії та кон'юнктури на ринку праці.

Проведений нами аналіз філософської й психолого-педагогічної літератури свідчить також про посилену увагу до проблеми формування самооцінки й професійних домагань представників гуманістичного напрямку розвитку особистості (Е. Еріксон, Р. Бернс, Д. Кори, К. Левин, А. Маслоу, Р. Мей, Ф. Хоппе), які розглядають їх у структурі «Я-концепції» професійного розвитку людини.

Найбільш узагальнене уявлення вчених цього напрямку про значущість самооцінки й рівня домагань особистості у її професійному розвитку, на нашу думку, сформульоване у працях Д. Кори. Дослідник стверджує, що самооцінка й домагання людини характеризують її уявлення про саму себе й віддзеркалюють почуття особистої цінності й компетентності, які люди пов'язують зі своєю «Я-концепцією» [5, С. 775].

ПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Про значення самооцінки й професійних домагань особистості в її розвитку наголошується в працях Р. Бернса. Вчений стверджує, що ці два поняття характеризують самосвідомість людини. Крім того, на його думку, терміни «Образ Я» або «Картина Я» недостатньо представляють динамічний, оцінний та емоційний характер уявлень особистості про себе й тому їх потрібно використовувати для характеристики лише статичної та когнітивної складової «Я-концепції». Другою, оцінною складовою самосвідомості особистості має бути її самооцінка. При цьому, відзначає Р. Бернс, проявами самооцінки людини є її свідомі судження про свою значущість, які відкрито або ж приховано присутні у будь-якому акті поведінки [1, С. 35–36].

Обґрунтовуючи свою позицію Р. Бернс згадує висловлювання С. Куперсміта, який під поняттям «самооцінка» особистості розуміє ставлення індивіда до себе, що формується поступово й набуває звичного характеру в поведінці. Проявами такого ставлення є схвалення або несхвалення певної дії, потужність якого визначає переконаність індивіда у своїй самоцінності й значущості.

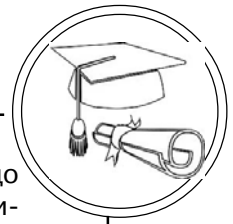
Схоже трактування ми зустрічаємо також і в працях М. Розенберга, який визначає самооцінку як позитивну або негативну установку, спрямовану на специфічний об'єкт власного «Я». Таке розуміння вченим самооцінки дозволяє аналізувати особистість з позиції рівня розвитку в неї почуття самоповаги,

відчуття власної цінності й позитивного ставлення до всього того, що входить у сферу власного «Я». При цьому, на думку М. Розенберга, занижена самооцінка спонукає людину до неприйняття себе, самозаперечення, негативного ставлення до своїх вчинків.

Отже, представники гуманістичного напрямку розвитку особистості розглядають самооцінку як особистісне судження про власну цінність, що виявляється у властивих індивідові установах. Таким чином, доводять вчені, у процесі будь-якої активності особистості яскраво або ж приховано виявляється її оцінна складова, обумовлена загальноновизнаними у суспільстві нормами, критеріями й цілями, моральними принципами та правилами поведінки.

У працях Р. Бернса особлива увага звертається на три ключові проблеми, які надзвичайно важливі для розуміння значущості самооцінки особистості. Першою проблемою вченим визначено важливість у формуванні самооцінки особистості вміння зіставляти її образ «Я-реальне» з образом «Я-ідеальне». Досягнення в реальності характеристик, які визначають для людини ідеальний образ «Я» свідчать про сформованість у неї адекватної самооцінки. Якщо ж людина відчуває суттєві розбіжності між ідеальними характеристиками власної поведінки й реальним їх проявом, то, як правило, її самооцінка буде заниженою.

Наступною проблемою, на думку Р. Бернса, і не менш важ-

ливою для формування самооцінки особистості є врахування положення, згідно якого людині притаманно оцінювати себе так, як її оцінюють інші. І остання проблема у формуванні самооцінки особистості, на яку звертає увагу вчений, є оцінка власних дій через площину своєї ідентичності відповідному соціальному середовищу. Така ідентичність виявляється в тому, що людина отримує задоволення не від того, що вона виконує певні функції якісно, а від того, що обрана саме така діяльність, яка виконується найкраще. Вирішення означених вище трьох ключових проблеми у формуванні самооцінки особистості дозволяє створити умови для входження неї у відповідну структуру соціально-професійного середовища із заданими морально-етичними стандартами [1, С. 33–34].

Значно глибше розкрито сутність самооцінки й домагань дитини у працях І. Беха. Розглядаючи перетворення моральної норми, яка набуває суб'єктивної значущості, в змістову складову образу «Я» особистості, в особистісну цінність, вчений наголошує, що вона, поперше, емоційно переживається самим вихованцем. Цьому переживанню має передувати когнітивна самооцінка своїх надбань, оскільки вона дає поштовх до виникнення емоційно-ціннісного ставлення до них, до їх зміцнення. У той же час усвідомлення тієї обставини, що позитивні цінності могли бути розвинені сильніше, критична їх оцінка в порівнянні з ідеалом

тобто негативне ставлення до недоліків у розвитку цих позитивних особистісних якостей, спонукає до подальшого їх вдосконалення [2, С. 219].

Отже, самооцінка є компонентом самосвідомості особистості, яка містить у собі знання про власну самоцінність, оцінку самої себе через ієрархію значущих цінностей. При цьому самооцінка людини тісно пов'язана з рівнем її домагань, які якісно характеризують складність сформованих нею цілей і завдань діяльності в перспективі. Тобто, рівень домагань особистості за такого їх розуміння, розглядається як обраний напрям реалізації сформованої у неї самооцінки.

Вперше поняття «рівень домагань» у наукові дослідження було введено німецьким дослідником К. Левінім. Домагання особистості, на думку вченого, є її особистісним утворенням, яке детермінує будь-яку активність і тому визначає не лише поведінку людини в певних умовах, а й стимулює її до процесів самоформування [8].

Зазначимо, вперше експериментальне дослідження рівня домагань особистості було здійснено Ф. Хоппе, результатом якого було сформульовано сутність цього поняття у загальному вигляді як ціль наступної дії. В процесі експериментів дослідник також прийшов до висновку про тісний взаємозв'язок рівня домагань особистості й рівня «Я», тобто рівня самооцінки. Людина прагне споконвічно зберегти досить високий рівень самооцінки, доводить

ПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Ф. Хоппе, яка виявляється подвійно: у прагненні уникати невдачі й прагненні досягати успіху в діяльності при максимально високих домаганнях. Саме страх невдачі спонукує людину встановлювати низький рівень домагань і підвищувати його після успіху поступово, а бажання реалізувати гранично можливий успіх продукує високий початковий рівень домагань [7].

У вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях також наголошується на важливості формування у особистості домагань у різних видах активності. Так на думку Б. Ананьєва, рівень домагань пов'язаний з оцінними потребами особистості, які характеризують її домагання на відповідну оцінку соціуму. В працях Є. Серебрякової домагання особистості визначаються як потреба в певній самооцінці, яка прийнята і схвалена індивідом [6].

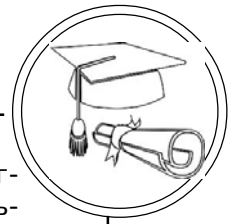
У дослідженнях Н. Коломінського рівень домагань особистості розглядається як модель власного самоздійснення, як складова прийнятого для себе «Я-образу». Проте, відзначає вчений, узгодження самооцінки й рівня домагань особистості фіксується далеко не в 100 % випадків. Домагання здебільшого виявляються значно нижчими ніж їх вербальна самооцінка [4].

Наголошуючи на самопізнанні, як найголовнішому змісту розвитку дитини старшого шкільного віку, Л. Божович стверджує про становлення у цьому віці стійкої самооцінки, яка базується на рівні домагань.

Саме це, на її думку, породжує потребу в дитині бути не лише на рівні вимог оточуючого середовища, а й на рівні власних вимог і власної самооцінки. Дослідницею було виявлено, що нездатність дитини задовольнити сформовані домагання спонукають її до гострої потреби зниження самооцінки, результатом якої стають негативні переживання й афективна поведінка [3, С. 176].

Обґрунтовуючи сутність поняття «рівень домагань» переважна частина вітчизняних вчених виділяють дві його змістові складові. Перша відображає глибинне ставлення до себе як до особистості і друга виявляється у зовнішньому прояві такого ставлення через встановлений рівень вимог до себе. Співвідношення означених вище складових рівня домагань особистості характеризує адекватність, стійкість і гармонійність її самооцінки, яка безпосередньо визначає саморегуляцію поведінки у різних сферах діяльності.

Таким чином самооцінка й рівень домагань старшокласника визначають сформованість його готовності до обґрунтованого професійного самовизначення і досягнення у майбутньому професійного успіху в обраній діяльності. Оскільки закінчення загальноосвітньої середньої школи дитиною передбачає необхідність зміни соціального статусу, то цілком закономірним є також вирішення в цей період проблеми професійного самовизначення. При цьому сформованість самооцінки й рівня професійних домагань старшоклас-

ника визначають його прагнення обрати професію й досягнути в майбутньому цілей певної складності. Тобто, можна стверджувати, що професійні домагання є якісною характеристикою ефективності професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці.

Змістовно означений вище процес являє собою процес узгодження знань молодшого юнака про вимоги обраної професії зі сформованими й усвідомленими ним в процесі розвитку можливостями та потребами, які адекватно оцінюються і складають основу вимог до себе, тобто майбутніх професійних домагань. Крім того рівень професійних домагань старшокласника спонукає дитину, з одного боку, самовдосконалюватися до рівня вимог обраної професії й рівня складності поставлених цілей, а з іншого, вибору такого виду майбутньої професійної діяльності, який відповідає досягнутому рівню розвитку суб'єкта й не передбачає будь-якої активності. Саме таке співвідношення самооцінки й професійних домагань у структурі професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку

Отже, проблема формування професійних домагань старшокласників є комплексною, тому й вирішувати її необхідно цілеспрямовано. Одним з напрямів вирішення проблеми формування професійних домагань старшокласника є наповнення змісту освітньої

галузі «Технологія» професійно-графічною інформацією. Доцільно також наголосити на важливості проектно-технологічної підготовки старшокласників у сучасних умовах, яка визначається, перш за все, зростаючим попитом виробництва у фахівцях інженерно-технічних спеціальностей. Зокрема, на території Автономної Республіки Крим у машинобудівній промисловості, яка більше десяти років перебувала в кризовому стані, в останні роки намітилися серйозні тенденції відновлення виробництва. Однієї ж із найгостріших проблем, яка перешкоджає ефективному функціонуванню сучасних підприємств, є відсутність висококваліфікованих інженерно-технічних кадрів. Зазначена кадрова проблема пов'язана з падінням, в останні роки, престижу професії інженера і небажанням молоді працювати в цій галузі.

За результатами проведеного нами опитування 64 % учнів 11 класу обрали майбутню професію й адекватно оцінюють власні можливості у її майбутньому оволодінні. Крім того серед цієї групи учнів 34 % покладаються на власні можливості досягнути поставленої мети, 48 % дітей розраховують на допомогу батьків, а 7 % осіб ствердили про важливість випадкового збігу обставин у їхніх професійних домаганнях.

Найпрестижнішими серед учнів старшого шкільного віку виявилися, на час опитування, економічні й комерційні спе-

ПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ціальності (банкiр, бухгалтер, менеджер, економіст), яким віддали перевагу 41 % опитуваних. Другу позицію (16 % учнів) зайняли художні спеціальності (модельєр, дизайнер, стиліст і т.д.). Виявили бажання пов'язати майбутню професію з юридичною діяльністю 12 % старшокласників. Інженерно-технічним професіям віддали перевагу лише 9 % осіб, які на закінчення загальноосвітньої школи обрали майбутню професію. Решта старшокласників пов'язували свою діяльність із професією вчителя, вихователя, лікаря й ін.

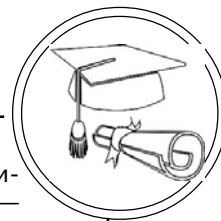
На питання «Що для Вас саме найголовніше у майбутній професії?», яке дає найбільш повну інформацію про майбутні професійні домагання старшокласників, нами пропонувалося пронумерувати запропоновані відповіді у порядку їх значимості. Отримані результати засвідчили: 29 % учнів обрали майбутню професію судячи лише з її престижності; 34 % опитуваних, в першу чергу, цікавила в обраній професії висока заробітна плата; 14 % осіб відповіли, що обрана професія для них цікава; 23 % старшокласників поставили на перше місце інші

аспекти професійної праці (професійне зростання, можливість спілкування з людьми, спокійна робота й т.д.). Як свідчать висвітлені вище результати опитування, сучасна молодь на час закінчення загальноосвітньої школи професійні домагання пов'язує переважно з престижністю професії та розміром заробітної плати.

Отже, проблема активізації професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки в значній мірі залежить від рівня сформованості самооцінки й домагань особистості, тобто від внутрішньої готовності старшокласників до усвідомленого й самостійного входження в майбутнє доросле життя. Один із напрямів вирішення проблеми ефективного формування самооцінки та професійних домагань є наповнення змісту освітньої галузі «Технологія» професіографічною інформацією, яка відповідаючи сучасним вимогам ринку праці забезпечить умови для активізації рефлексивних механізмів професійного самовизначення учнів старших класів у процесі проектно-технологічної підготовки.

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Бернс Р. [пер. с англ.] М. : Прогресс, 1986. — 414 с. 2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 Особистісно орієнтований підхід теоретико-технологічні засади : наук. вид. / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2003. — 280 с. 3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте (психологическое исследование) / Л. И. Божович. — М. : Просвещение, 1968. — 452 с. 4. Коломинский Н. Л. Самооценка и уровень притязаний учащихся старших классов вспомогательных школ в учебной деятельности и межличностных отношениях / Н. Л. Коломинский. —

ПЕДАГОГІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Автореф. дис... канд. психолог. наук. — Минск, 1972. — 21 с. 5. Психологическая энциклопедия / Под ред. Р. Корсини и А. Ауэрбаха. — СПб.— 2003. 6. Серебрякова Е. А. Уверенность в себе и условия ее формирования у школьников / Е. А. Серебрякова. — Автореф дис... канд. психолог. наук. — М., 1955. — 16 с. 7. Hechhausen H. The anatomy of achievement motivation. — N.Y. London : Academy press, 1967. — 215 p. 8. Levin K., Dembo T., Festinger I., Sears P. Levels of aspiration // Personality and the Behavior Disorders — N.Y : The Ronald Press Company, 1944. — P. 277.

Рецензент – О. В. Мельник, к.т.н.,
с.н.с., НАПН

Надійшла до редакції 15.05.12